

פרשת פנחס: האם צריך לברך ברכת המזון על קוגל

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כתבת התורה, שאין לעשות מלאכה ביום הראשון של החודש השביעי (חודש תשרי). מפסוק זה לומדת הגמרא במסכת ראש השנה (כט ע"ב), שרק מלאכה אסורה, אבל תקיעה בשופר ורדיית הפת מהתנור שאינם מלאכה ממש - מותרות (אם כי לדעת הרשב"א והתוספות אסורות מדרבנן).

בעקבות העיסוק ברדיית הפת ובדיני פת, נעסוק השבוע בשתי שאלות הקשורות לפת: א. האם צריך להפריש חלה מאטריות או מסופגניה. ב. האם צריך לברך על אכילת קוגל המוציא לחם מן הארץ וברכת המזון. כפי שנראה, ייסוד הספק ומחלוקת האחרונים תלוי בכך שבהתחלה מבשלים את האטריות במים כדי לבשלן, אך לאחר מכן אופים אותם בתנור.

הפרשת חלה

איזו עיסה חייבת בחלה? בפרשת שלח (טו, יט) כתבת התורה, שכאשר אוכלים 'מלחם הארץ' יש חובה להפריש חלה. מפסוק זה למדה הגמרא שדווקא חמשת מינים חייבים בחלה, ולא עיסת אורז וכדומה. אמנם, לא כל עיסה שנעשתה מחמשת דיני דגן חייבת בהפרשת חלה, וגם לכלל זה יש מספר מקרים חריגים:

א. המשנה במסכת חלה (א, ד) מבארת, שכאשר עשו את העיסה באופן מיוחד, למשל טיגנו אותה בדבש ('דובשנין') או שעשו אותה דלילה כמו ספוג ('סופגנין') אין להפריש ממנה חלה, מכיוון שגם היא אינה נחשבת לחם (על בסיס סברא זו, ראינו במקום אחר (קרח שנה ג'), שיש מהראשונים שסברו שאין להפריש חלה מפנקייק).

ב. עיסה נוספת שפטורה מחלה שלא מובאת במשנה, מובאת בגמרא בפסחים (לז, א) בשם רבי יהושע בן לוי. רבי יהושע בן לוי כותב, שעיסת המסרת (כלומר עיסה שבושלה במים רותחים או בשמן) - פטורה מחלה. בטעם הדבר נימק, שבדרך כלל לחם אופים בתנור, ולכן עיסה שבושלה במים או בשמן אינה נחשבת לחם ופטורה מחלה.

מחלוקת הראשונים

כאמור, עיסה שבושלה במים או בשמן פטורה מחלה, נחלקו הראשונים על איזה סוג עיסה דיברה הגמרא:

א. **רבינו תם** (רא"ש שם ב, טז) **הסמ"ג והסמ"ק** (בית יוסף שטק) סברו, שהגמרא הפוטרת מחלה עיסה שטוגנה במים או בשמן עוסקת בעיסה רכה, אבל עיסה עבה כמו של סופגניות ופסטה - חייבת בכל עניין. בטעם הדבר נימק רבינו יונה, שבהפרשת חלה מתחייבים בשעת גלגול הבצק, כך שאין זה משנה שאת העיסה העבה בישלו לבסוף, בחלה היא מתחייבת כבר בשעת הלישה.

ראייה לדבריו הביא רבינו תם מהמשנה במסכת חלה (א, ה) הכותבת, שעיסה נפטרת מהפרשת חלה רק כאשר 'תחילתה סופגנין וסופה סופגנין', כלומר, שבמשך כל תהליך האפייה אינה נחשבת לחם, אבל אם יש שלב בו העיסה נחשבת לחם, וכמו במקרה של עיסה עבה בשעת הלישה היא חייבת בחלה. ובלשון **המרדכי** (רמז תקצב):

"פירש רבינו ורבינו אליעזר ממיץ דמירי (= שמדובר) בתחלתו סופגנין, אבל תחלתו עיסה אפילו לא אפייה בתנור הוי לחם דתנן במסכת חלה (א, ה) וכולן שתחילתו עיסה וסופו סופגנין תחלתו סופגנין וסופו עיסה חייב בחלה, ואותה עיסה שלשין לקרעפלי"ך ולפשט"ד ורמזל"ש היינו תחילתו עיסה וסופו סופגנין וחייבים בחלה."

ב. **רבי שמשון משאנץ** (חלה שם) חלק על רבינו תם וכתב, שהגמרא בפסחים הפוטרת מהפרשת חלה עיסה שטוגנה בשמן או בושלה במים, עוסקת גם בעיסה עבה. ראייה לדבריו הביא מדברי הגמרא במסכת ברכות (לז ע"ב) הפוסקת, שעיסה המיועדת לבישול בשמש (כותה) פטורה מחלה. מוכח שלמרות שהעיסה עבה, אם לא מבשלים אותה בתנור הרי שהיא פטורה מחלה.

כיצד התמודד עם ראיית רבינו תם מהמשנה, שרק עיסה שעשויה כסופגנין מתחילה ועד סוף פטורה מחלה, אבל עיסה שתחילתה עבה חייבת? הוא וראשונים נוספים תירצו, שהמשנה עוסקת רק במקרה בו בשעת הלישה יועדה העיסה לאפיה בתנור (לחם), ולאחר מכן החליטו לשנות את יעודה ולבשלה במים או בשמן (לסופגניה). אבל עיסה שמלכתחילה יועדה לבישול וטיגון - פטורה.

להלכה

א. להלכה פסק **השולחן ערוך** (יו"ד שט, ג) כדעת הר"ש משאנץ, שסופגנייה ופסטה פטורים מחלה, מכיוון שגם **הרמב"ם** (ביכורים ו, יב) ו**הרא"ש** (שם) צעדו בשיטתו. ב. **הש"ך** (שם, ד) חלק על דבריו וכתב, שמכיוון והרבה פוסקים סוברים שיש להפריש חלה גם מסופגניה וכשיטת רבינו תם, יש להחמיר ולהפריש חלה ללא ברכה, וכך נוהגים למעשה. ובלשון **הילקוט יוסף** (שכט, ב):

"אין חיוב להפריש חלה אלא מעיסה העומדת לאפייה, אבל עיסה שבלילתה עבה, אך מיועדת לטיגון בשמן, כסופגניות וכדומה, או מיועדת לבישול במים, כמו אטריות, מעיקר הדין פטורה מהפרשת חלה. אולם יש אומרים, שמאחר ועיסה זו בלילתה עבה, הרי היא חייבת בהפרשת חלה, ועל כן יש להחמיר ולהפריש חלה מעיסה זו בלא ברכה."

אפשרות נוספת לצאת ידי חובת כל הדעות, מופיעה **במהר"ם** (מובא ברא"ש שם). המהר"ם הורה לבני ביתו, שאם הם מטגנים עיסה במים או בשמן, יקחו חלק קטן מהעיסה שיועדה לבישול ויאפו אותה בתנור, במקרה כזה כל העיסה מתחייבת בהפרשת חלה מגזירת חכמים שחששו, שמא ימלך האופה ויאפה את כל העיסה¹.

הפרשת חלה מקוגל

לפי מה שראינו עד כה, יש לדון האם צריך להפריש חלה מקוגל העשוי מאטריות. כאשר עוד לפני הבישול לקחו חלק מהעיסה וייעדו אותה להיות קוגל, כפי שראינו במהר"ם אין מחלוקת שיש להפריש חלה בברכה, שהרי חלק מהעיסה מיועדת לאפייה בתנור. ייסוד הספק מתעורר כאשר קונים אטריות מהחנות שלא יועדו לאפייה, ומהם אופים את הקוגל:

¹ **הפרישה** (יו"ד שטק) טען, שמכיוון שחיוב הפרשת החלה הוא רק מספק, אין צורך לברך על ההפרשה. **הב"ח** (שם) חלק וכתב שמכיוון שהעצה מובאת בירושלמי בשם רב מונא, למרות שההפרשה רק מספק יש לברך, הקדים את הב"ח **המהרי"ל** (הל' פסח), וכן פסק גם **הט"ז** (שם).

א. מצד אחד, עוד לפני שבישלו את האטריות הפרישו מהן חלה ללא ברכה (וכפי שראינו לעיל בדברי הש"ך והילקוט יוסף שחששו לדעת רבינו תם), כך שיש מקום לומר שגם לאחר האפייה אין צורך להפריש חלה למרות שהעיסה נאפתה בתנור, כי יצאו ידי חובה בהפרשה שנעשתה עוד לפני האפייה, ואכן כך פסק **המנחת יצחק** (ח, קח):

"אולי יש לומר בטעם הדבר, דהרי בבליית עבה דעת רבינו תם דאפילו גלגלה על דעת לבשלה חייבת בחלה, ובזה יש לומר דאף לר"ש ושאר הפוסקים מודו דהיא דלא נתקיימה מחשבתו ואפו אותה, חל החיוב למפרע משעת הגלגול, ויצא ידי חובה בחלה שלקחו אז."

ב. מצד שני טען הרב אלישיב (ג, ל), השולחן ערוך פסק להלכה כדעת הר"ש משאנץ שאין להפריש חלה מעיסה שבושלה במים (האטריות שמהן מכינים את הקוגל), וגם הש"ך הסובר שיש להפריש נקט כך מספק, כדי לחשוש לרבינו תם, ולא מעיקר הדין. בעקבות כך נקט להלכה, שלאחר שאפו את אותן האטריות והן התחייבו בחלה לכל השיטות ומעיקר הדין - יש להפריש שוב.

ברכה על אכילת קוגל

בנוסף למחלוקת האם יש להפריש חלה מקוגל, נחלקו הפוסקים האם אדם שאוכל קוגל צריך לברך עליו המוציא. כדי לענות על שאלה זו, יש לפתוח במחלוקת שראינו בהרחבה בעבר (בהעלותך שנה א'), דינה של פת הבאה בכיסנין.

דנו הפוסקים, מדוע כאשר אוכלים לחם מברכים המוציא, אך כאשר אוכלים בייסקוויט, קרואסון וכדומה מברכים מזונות, הרי שניהם עשויים מקמח ומים. למסקנה בעקבות הגמרא בברכות (מב ע"א) נתנו הפוסקים שלושה מקרים בהם מברכים מזונות: א. כאשר רוב העיסה מתבלינים וטעמם מורגש (כמו עוגה). ב. היא עשויה כעין כיס (כמו בורקס). ג. היא עשויה כקרקר (נכסות).

אמנם, כפי שממשיכה הגמרא וכותבת, למרות שעל אותם המאכלים מברכים מזונות ולא המוציא, אם אדם יאכל מהם שיעור קביעת סעודה עליו לברך ברכת המזון, ואף יש ליטול ידיים לפני אכילתו. לעומת זאת, גם אם אדם יקבע סעודה על פסטה, הוא לא יתחייב בברכת המזון, מכיוון שהפסטה טוגנה במים או בשמן, ובמקרים אלו העיסה כלל לא נחשבת לחם.

מחלוקת האחרונים

מה דינו של הקוגל? **מצד אחד**, במקור מדובר באטריות שבושלו במים, כך שבפשטות גם אם יאכלו מהן הרבה לא יצטרכו לברך ברכת המזון. **מצד שני**, ייתכן שבעקבות כך שלבסוף אפו את הקוגל, הוא כבר לא נחשב דבר שטוגן במים, ואם יאכלו ממנו שיעור קביעת סעודה יש לברך ברכת המזון. למעשה, נחלקו האחרונים:

א. הרב אלישיב (קובץ תשובות ג, ל) ושלשיתו לעיל שיש להפריש חלה מקוגל, נקט שכאשר אוכלים ממנו שיעור קביעת סעודה, יש לברך המוציא, וראייה לדבריו הביא מהגמרא במסכת שבת. הגמרא במסכת שבת (קנה) פוסקת, שדבר יבש שבושל לפני שבת, אין איסור לבשלו שוב בשבת, כיוון שאין בישול לאחר בישול (ולדעת הרמב"ם אף בדבר לח).

נחלקו הפוסקים, האם כמו שמותר לבשל מאכל שבושל, כך מותר לאפות או לקלות מאכל שבושל (וכן להפך). דעת **הרמ"א** (שיח, ה) **והבן איש חי** (בא) שיש בכך איסור, ויש בישול אחרי אפייה לכן אסור לערות מים חמים על קפה שחור. לדעת **הרב עובדיה** (יחזק דעת ב, מד) לעומת זאת אין איסור, כי אין כשם שאין בישול לאחר בישול, כך אין בישול לאחר אפייה.

טוען הרב אלישיב, שגם בברכת הקוגל הדין זהה. למרות שהאטריות שבקוגל בושלו בעבר, מכיוון שהמאכל נאפה אחר כך ויש בכך משמעות כפי שנפסק בהלכות שבת, כאשר אפו את האטריות והפכו אותן לקוגל הן נחשבות עכשיו כמו מאכל שנאפה, ולכן האוכל מהן שיעור של קביעת סעודה יתחייב בברכת המזון (וכן משמע בסמ"ג: "שהבישול שאחר כן מבטל האפייה"). ובלשוננו:

"מבואר דמפרש הא דחלת המשרת, דכל כוונתו הוא לחסוך עצים, ועל ידי הבישול נגמרה מלאכתו, ומוכן לאכילה. ולכן אף אם נמלך וחזר ואפאו לא נתוסף על ידי זה תורת לחם, הואיל וכבר השלים את מעשהו. מה שאין כן במקרה דנן שכל עיקר הכוונה בהבישול הוא רק הכנה לאפייתו אחרי כן. ובכי האי גוונא לכולי עלמא דינו כלחם."

ב. דעה חולקת, מופיעה בשמירת שבת כהלכתה בשם **הגרש"ז אויערבך** (חלק ג' עמ' עג). הוא סבר, שמכיוון שבישלו את האטריות פעם אחת, נקבע שמן כמבושלים, וגם אם יאפו אותן אחר כך מעמדן לא ישתנה. כך פסק גם **הרב בן ציון אבא שאול** (ב, יב) שנקט, שכאשר נפסק שיש בישול לאחר אפייה, דין זה נכון רק כאשר המאכל נראה בצורת לחם, ולא בקוגל שאיבד צורתו

את ראיית הרב אלישיב מהלכות שבת ניתן לדחות, שהסיבה שחייבים בשבת על אפייה אחרי בישול היא, שבישול של מאכל קלוי מוסיף טעם במאכל המבושל. האיסור להוסיף טעם אמנם מהווה איסור בשבת, אבל לא מפקיע את המאכל משמו כמבושל, ולכן גם אם אדם יאכל כמות גדולה של קוגל עדיין יהיה פטור מברכת המזון. ובלשון הרב בן ציון אבא שאול:

"הנה בשולחן ערוך בסימן קס"ח כתב, חלוט שאחר כך אפאו בתנור, פת גמור הוא ומברך עליו המוציא. ואם כן לכאורה הוא הדין לאטריות שאפאם אחר כך בתנור שיש לברך עליהם המוציא לחם מן הארץ. ומכל מקום כאן שאני, שבשולחן ערוך מדובר בפת רגילה, ולכן כיון שאפאה לבסוף בתנור, פת מיקרי, ומברך עליה המוציא, מה שאין כן אטריות."

ג. דעה ממוצעת מופיעה בדבריו של **הרב אליהו** (מאמר מרדכי ב, טו). הוא כתב, שמכיוון ויש ספק מה דינו של קוגל ויש מקום לומר שברכתו המוציא, אין לאכול ממנו יותר משיעור קביעת סעודה (שיעור ג' ביצ'ם לשיטתו²). אמנם, אם בכל זאת מישהו אכל יותר משיעור קביעת סעודה, עליו לברך ברכת על המחיה ולא ברכת המזון, מכיוון שספק ברכות להקל.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² נחלקו הפוסקים בשיעור קביעת סעודה. א. **בכף החיים** (קסח, מה) כתב, שבמקרה בו אדם אכל שיעור של ד' ביצ'ים (כ: 230 גרם), הוא נחשב כקובע סעודה ויתחייב בברכת המוציא (והוסיף שיש להיזהר אפילו מג' ביצ'ים). ב. **שולחן ערוך הרב** (שם ס"ק ו) כתב, שרק אדם שאכל שיעור של ו' ביצ'ים, נחשב כקובע סעודה. ג. **במשנה ברורה** משמע, שמדובר בשיעור בו בני אדם שבעים באכילתם.

³ **מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן:** tora2338@gmail.com